

מִוֹת וְחַיִּים בְּיַד-לְשׁוֹן וְאַהֲבִיָּה יֹאכֵל פְּרִיָּה
V moci jazyka je život i smrt,
kdo ho používá, nají se jeho plodů

Přísloví 18,21

15. zasedání k problematice sepulkrálních památek

19.–21. 10. 2016

Akademické konferenční centrum
Husova 4a, Praha 1 – Staré Město

Všichni zájemci jsou srdečně zváni, konferenční poplatek se nevybírání, pořadí příspěvků a časový harmonogram se mohou změnit.

Kontakt: Jiří Roháček a Eva Janáčková, sepulcralia@udu.cas.cz

program

středa 19. 10. 2016, Christiana

9.00 registrace, ranní káva

9.30–11.00

zahájení

Ivo Hlobil (Ústav dějin umění AV ČR, Praha), *Náhrobek vratislavského vévody Jindřicha IV. Proba (†1290) – ožehavé téma českých dějin umění*

Franz Albrecht Bornschlegel (Ludwig-Maximilians-Universität, München), *Die Eingeweideinschrift Kaiser Ottos III. von 1513/14 und ihre Impulse auf Gedenk- und Grabinschriften der frühen Renaissance in Augsburg*

Mirjam Goeth (Bayerische Akademie der Wissenschaften, München), *Kindergrabmäler in Bayern vom ausgehenden Mittelalter bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*

11.20–12.40

Sylwia Krzemińska – Szołtysek (Muzeum Śląskie, Katowice), *Twórczość Mistrza Płyty Dluhomila jako punkt kulminacyjny górnośląskiej plastyki sepulkralnej doby renesansu i manieryzmu. Wybrane zagadnienia warsztatowe i typologiczno-ikonograficzne*

Barbara Balážová (Ústav dejín umenia SAV, Bratislava), *Komemoratívna pamiatka na Krištofa Füssla z roku 1561 a iné viedenské sepulkrálie pre mešťanov stredoslovenských banských miest*

Miroslav Čovan (Ústav cudzích jazykov JLF UK, Martin), *„...nam quia Tu vivis, vivemus“: K obsahovej náplni textov na ranonovovekých sepulkráliách mešťanov z územia východného Slovenska*

14. 00–15.20

Ondřej Jakubec (Seminář dějin umění FF MU, Brno), *Zmizelé nápisy a ztráta paměti na sepulkrálních památkách předbělohorské i pobělohorské éry*

Jiří Roháček (Ústav dějin umění AV ČR, Praha), *K (ne)využití sepulkrálií v epigrafické kampani pražských měst po událostech roku 1648*

Dana Stehlíková (Národní muzeum, Praha), *Tři zapomenutá sepulcralia ze sbírek Národního muzea v Praze (Filip ze Želetavy, Trojan Nigellus z Oskořina, Václav Vojtěch ze Šternberka)*

15.40–17.20

Anna Hamrlová (Národní památkový ústav, ÚOP v Telči), *Renesanční epitaf Anny Magdaleny Vencelíkové z Malovic v Kamenici nad Lipou: Ojedinělé dílo na pomezí Českomoravské vysočiny*

Matouš Jiráček (Národní památkový ústav, ÚOP v Josefově), *Grafická předloha trutnovského epitafu Kašpara Nusse*
Zprávy:

Jarmila Skružná (Botanická zahrada hlavního města Prahy), *Vyobrazení mandragory lékařské „Mandragora officinarum“ na náhrobku Alžběty Johanny Westonie v mezioborových souvislostech*

Milan Hlinomaz (Fakulta humanitních studií UK, Praha), *K náhrobku Perchty z Rožmberka*

Helena Balounová (Ministerstvo zahraničních věcí ČR), *Kurzbachovské náhrobky ve Stvolínkách*

čtvrtek 20. 10. 2016, Judaica

9.00 registrace, ranní káva

9.30–11.00

zahájení

Iva Steinová (Matana a.s., Praha), *Symbolika výzdoby židovského náhrobku. Její zdroje a předlohy*

Jaroslav Klenovský (Židovská obec Brno), *Budovy na židovských hřbitovech v českých zemích*

Blanka Soukupová (Fakulta humanitních studií UK, Praha), *Židovské hřbitovy ve 20. století – jejich likvidátoři a ochránci*

11.20–12.40

Daniel Soukup (Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových FF UP, Olomouc a Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha), *„Místo odpočinku mých předků zpusťovali...“ K sekundárnímu užití židovských náhrobků ve středověké Olomouci*

Daniel Polakovič (Židovské muzeum v Praze), *Středověké hebrejské nápisy v českých zemích*

Josef Unger (Ústav antropologie PřF MU, Brno), *Židovský pohřební rítus v archeologických pramenech*

14.00–16.00

Eva Janáčková (Ústav dějin umění AV ČR, Praha), *Krása a všednost: Starý židovský hřbitov v Libni*

Lucie B. Petrusová (Židovské muzeum v Praze), *Židovský hřbitov v Dřevíkově. Vývoj židovského náhrobku v 18.–20. století na venkovském hřbitově ve východních Čechách*

Ruth J. Weiniger (Praha), *Hroby dětí a svobodných na židovských hřbitovech*

Arno Pařík (Židovské muzeum v Praze), *Proměna typů a výzdoby židovských náhrobků na Starém židovském hřbitově v Praze na přelomu 16. a 17. století*

16.15–17.30

Exkurze: Starý židovský hřbitov v Praze – vede Arno Pařík (Židovské muzeum v Praze)

pátek 21. 10. 2016, Christiana et Judaica

9.30 registrace, ranní káva

10.00–12.30

Kulatý stůl k dokumentaci křesťanských a židovských hřbitovů a možnostem vzájemné spolupráce:

Jakub Děd (Omnium z.s., Broumov – Praha), *Databáze Historické hřbitovy*

Achab Haidler (Ústí nad Labem), *Kešet je oblouk. Oblouky spojují*

Lukáš Svoboda (Muzeum Karlovy Vary), *Dokumentace židovských hřbitovů v Karlovarském kraji*

Milan Svoboda (Katedra historie FP TUL, Liberec), *Hřbitovy Frýdlantska – komplexní dokumentace a její problémy*

Vojtěch Kessler – Josef Šrámek (Historický ústav AV ČR, Praha – Muzeum východních Čech, Hradec Králové), *„Kdybychom na ty padlé zapomněli, je to, jako by zemřeli podruhé.“ Sepulkrální památky na královéhradeckém bojišti*

závěrečná diskuse

13.00–14.00

Exkurze: Malostranský hřbitov – vede Gabriela Kalinová (Spolek Malostranský hřbitov, Praha)

Přihlášený poster: Martin Klapetek (Katedra filosofie a religionistiky TF JU, České Budějovice), *Hroby na muslimských odděleních komunálních hřbitovů v Německu*

středa 19. 10.

Ivo Hlobil, Náhrobek vratislavského vévody Jindřicha IV. Proba († 1290) – ožehavé téma českých dějin umění

Vysoce kvalitní tumba knížete Jindřicha IV. Probuse († 1390), původně ve vratislavském kostele sv. Kříže, posléze přenesena do Muzea narodowego ve Vratislavi, byla tradičně datována – co se týká gisanta – kolem roku 1300 (Janusz Kęmbłowski, Nagrobki gotyckie na Śląsku, Poznań 1969). Ale Josef Mayer, *Sochy z gotického průčelí domu U zvonu na Staroměstském náměstí v Praze*, Umění XXV, 1977, s. 97–129, tento reliéf spojil se sochami nově odkryté gotické fasády domu U Kamenného zvonu na Staroměstském náměstí v Praze a odtud je zařadil až do doby po roce 1330, což se pochopitelně polskému bádání jevilo jako nepřijatelné (viz Božena Guldán-Klamecka, in: Katalog 2003 – Wrocław; s. 146–153, kat. č. 2, Sarkofag księcia Henryka IV Probuse). Nicméně s problematikou důvěrně obeznámený Romuald Kaczmarek přijal a rozvedl závěry Josefa Mayera. Probovo zpodobnění datuje mezi léta 1327–1350. Z české strany následně Klára Benešová v katalogu výstavy Královský sňatek obsáhle citovala interpretace Josefa Mayera i Romualda Kaczmarka, ale nepřijala je. Závěr autorky zněl: „Slohově ale figury pražské i vratislavská náleží témuž okruhu, internacionálního slohu, kolem roku 1300, který samozřejmě nebyl identický, ale odvolával se na stejné modely pařížského dvora. Pražské sochy ... mají těsný vztah k zlatnickým dílům, zhotovovaným na pražském dvoře, a jejich vznik není třeba vysvětlovat ze Slezska...“ Autor referátu na stávající konferenci reflektuje citovaná rozporná stanoviska a pokouší se je vyhodnotit.

Franz Albrecht Borschlegel, Nápis k vnitřnostem císaře Oty III. z 1513/14 a jeho vliv na pamětní a náhrobní nápisy rané renesance v Augšpurku

Nápis k vnitřnostem pro císaře Otu III. v augšpurském dómu, jehož obsah a vnější podobu zásadně ovlivnil humanista Konrad Peutinger, patří k vrcholným dílům augšpurské renesance. V textu nápisu je poprvé podle římského vzoru použitý výčet předků, který ihned našel v augšpurských nápisech svou recepci. Nápis ovlivnil i definitivní prosazení klasického provedení renesanční kapitály. Referát zaujímá stanovisko k umístění, archetypu a zvláštnostem předmětného nápisu, jakož i k jeho vlivu na nápisovou kulturu města Augšpurku.

1. Památka vládce: Blízkost a vzdálenost krále k městu Augšpurku ve středověku.
2. Prameny a teorie k umístění nápisu k vnitřnostem císaře Oty III.
3. Pamětní deska pro císaře Otu III. z let 1513/14 a její předchůdci v nápisech.
4. Zvláštnosti formuláře a písma pamětní desky pro císaře Otu III.
5. Pamětní deska pro císaře Otu III. a její impulsy pro nápisovou kulturu města Augšpurku.

Mirjam Goeth, Dětské náhrobky v Bavorsku od pozdního středověku do poloviny 17. století

Na základě statistického vyhodnocení 16 svazků mnichovské řady německého edičního podniku *Die Deutschen Inschriften* bude představen formulář a typická podoba dětských náhrobků. Jako určitá podskupina se zde jeví náhrobky dětí duchovních. Na základě třech příkladů lze vysvětlit jejich zvláštnosti i rozdíl mezi konfesemi.

1. Úvaha nad definicí „dítěte“, přičemž hraje roli především biologická definice dítěte jako bezprostředního potomka určité osoby, ohled je tedy nutné brát, vedle věku zemřelého/zemřelé, i na zvláštnosti rodinného aspektu.
2. Představení různých typů náhrobků: rodinný hrob, hrob pro více potomků, hrob pro jednotlivé potomky.
3. Krátké všeobecné představení fondu a bližší rozbor používání deminutiv.
4. Přehled zvláštností v obrazovém znázornění.
5. Porovnání náhrobků pro děti kleriků.

Sylwia Krzemińska-Szołtysek, Twórczość Mistrza Płyty Dluhomila jako punkt kulminacyjny górnośląskiej plastyki sepulkralnej doby renesansu i manieryzmu. Wybrane zagadnienia warsztatowe i typologiczno-ikonograficzne

Przedmiotem wystąpienia będzie twórczość Mistrza Płyty Dluhomila i jego warsztatu na tle górnośląskiej plastyki sepulkralnej doby renesansu i manieryzmu. Mistrz Płyty Dluhomila to osobowość twórcza, którą niektórzy badacze górnośląskiej plastyki sepulkralnej identyfikują z Georgiem Grebacherem, wykształconym w warsztacie Michaela Kramera. Twórczość Mistrza Dluhomila i jego warsztatu jest uchwytna w okresie od 1585 roku do 1611. Szczytowym okresem jego działalności są lata dziewięćdziesiąte XVI wieku. Produkcja warsztatowa

wygasa w pierwszej dekadzie XVII wieku. Warsztat Mistrza Płyty Dluhomila był prawdopodobnie zlokalizowany w Nysie lub okolicach Sławniowic, na co wskazuje szerokie wykorzystanie marmuru śląskiego. Mimo pewnej powtarzalności formuł przedstawieniowych dzieła jego autorstwa stanowią punkt przełomowy górnośląskiej plastyki sepulkralnej. Na terenie Śląska zachowało się trzynaście dzieł uznawanych za wykonane ze znacznym udziałem tego rzeźbiarza oraz dziewiętnaście – uznawanych za dzieła warsztatu.

Do momentu pojawienia się dzieł tego rzeźbiarza na terenie Górnego Śląska dominują wpływy warsztatów morawskich. Obecność Mistrza Płyty Dluhomila diametralnie zmieniła obraz górnośląskich sepulkraliów, wprowadziła silny impuls niderlandzki z typami ikonograficznymi wzorowanymi na grafice Hendricka Goltziusa. W efekcie czego nastąpiła transformacja typologiczna nagrobków w zakresie sposobu ukazania upamiętnionych („ożywienie” postaci), kostiumologii, ornamentyki, heraldyki i epigrafiki.

Barbara Balážová, Komemoratívna pamiatka na Krištofa Füssla z roku 1561 a iné viedenské sepulkrálie pre mešťanov stredoslovenských banských miest

Jedným z prvotných metodologických východísk príspevku je recenzia Thomasa DaCostu Kaufmanna (*The Art Bulletin* 60, č. 1, s. 164–169) na dnes už ikonickú publikáciu Jana Białostockeho *The Art of the Renaissance in Eastern Europe* (1976), ktorá, zdá sa, na dlhé desaťročia záväzne artikulovala tematické okruhy umelecko-historického výskumu obdobia renesancie v strednej Európe (pre dnešné územie Slovenska napríklad tzv. východoslovenská atika). Samozrejme, že v jednotlivých krajinách strednej Európy zahrnutých v Białostockeho práci v priebehu 40 rokov výskum pokročil, resp. obrazne prestúpil na ďalšie polia využívajúc variantné metodologické postupy, no na druhej strane niektoré problémové okruhy výskumu zostali príkladne negované až do súčasnosti. Práve Thomas DaCosta Kaufmann už v roku 1978 upozornil na značné podhodnotenie formulovania viedenského umeleckého vplyvu v priebehu 16. storočia v strednej Európe a príznačnú zmenu renesančných kultúrnych centier. Ambíciou príspevku je čiastočne relativizovať Białostockeho negáciu Viedne a prezentovať či kontextualizovať viaceré sepulkrálne pamiatky mešťanov stredoslovenských banských miest, ktoré s definitívnou platnosťou vznikli vo Viedni, a to vo viacerých prípadoch dokonca v rámci dvorského okruhu. V pozadí, samozrejme, stoja priame väzby na Viedeň súvisiace s novou administráciou stredoslovenských banských miest (historicky označované ako dolnouhorské banské mestá), ktoré od roku 1548 patrili pod správu Dolnorakúskej komory.

Miroslav Čovan, „... nam quia Tu vivis, vivemus“. K obsahovej náplni textov na ranonovovekých sepulkráliách mešťanov z územia východného Slovenska

V dôsledku výrazných kultúrno-spoločenských zmien na začiatku 16. storočia sa aj na území vtedajšieho Horného Uhorska začali stále viac etablovať ideály humanizmu sprevádzané na jednej strane novým náboženským svetonázorom v podobe rôznych protestantských hnutí a na strane druhej renesanciou ako novým výtvarným štýlom. Mestá východoslovenskej Pentapolitany (Košice, Prešov, Bardejov, Levoča, Sabinov) stáli na čele tohto procesu, ktorého najvýraznejšími reprezentantmi boli mešťania. Toto všetko malo svoj odraz aj na tvorbe epigrafov, ale tiež ich nosičov, sepulkrálnych pamiatok. Obsahová či ideová náplň nápisov na mešťanských sepulkráliách v sebe okrem iného odráža skutočnosť, že na jej tvorbe mali svoj podiel samotní mešťania, študujúci na popredných protestantských univerzitách, ktorí zastávali významné funkcie farárov, seniorov či rektorov mestských škôl. Na druhej strane recipientmi či objednávateľmi takejto tvorby boli bohatí, no takisto vzdelaní mešťania, ktorí stáli na čele mestských komunít ako richtári či členovia mestských rád. Práve táto kvalitatívna zmena vzdelanosti a kultúrnej úrovne mala za následok, že nápisová kultúra bola v ranom novoveku obohatená často o veľmi vyspelé literárne diela (epitaf, epicedium), ktorých autorov často menovite poznáme.

Ondřej Jakubec, Zmizelé nápisy a ztráta paměti na sepulkrálních památkách předbělohorské i pobělohorské éry

Příspěvek se paradoxně věnuje nápisům neexistujícím (nedoplněným i zničeným), a zejména sepulkrálním památkám, které jsou s nimi spojeny. Pohled je koncentrován na prostředí českých zemích, kde byly takové monumenty ničeny, upravovány či přesouvány hlavně v období po roce 1620 v rámci „katolické restaurace“. V centru pozornosti se tak ocitnou především sepulkrální památky nekatolických protagonistů, které se staly předmětem větší či menší nelibosti ze strany katolických autorit, a to v relativně dlouhém období 17.–19. století, kdy byly obecně v sakrálním prostoru různým způsobem eliminovány či potlačovány. Téma se tak zaměří nejen na jednotlivé památky – doložené či dokumentované – a jejich kontext, ale pokusí se naznačit i obecnější souvislosti fenoménu *damnatio memoriae*, „konverze uměleckých děl“, ale i „ztráty paměti“ již v předbělohorském období, který se projevuje absencí (nedoplňováním) nápisů na sepulkrálních památkách. Spíše než o ucelený pohled půjde o nastínění některých otázek, které tento fenomén vyvolává.

Jiří Roháček, K (ne)vyžití sepulkrálií v epigrafické kampani pražských měst po událostech roku 1648

S obranou Prahy proti švédským vojskům v roce 1648 je spojena řada epigrafických a epigraficko-heraldických památek. Jde bezesporu o zajímavé jednotliviny, ale jejich význam vynikne až při společném zkoumání jako celku. S trochou opatrnosti můžeme mluvit o skutečné nápisové kampani, jejímž účelem bylo vedle zachování obecné historické paměti připomenutí zásluh a věrnosti dříve „rebelujících“ pražských měst vůči vládnoucí dynastii. Jako vhodná součást této kampaně by mohly sloužit i náhrobky hrdinných obránců. Je překvapivé, že i přes velký počet padlých obránců Prahy je takové propagandistické využití minimální. Nejvýraznější sepulkrální památkou oběti obrany Prahy je epitaf Václava Čabelického ze Soutic, umístěný na čestném místě hlavního farního kostela Starého Města pražského. I zde však explicitní zapojení do „kampaně“ není zcela jednoznačné.

Dana Stehlíková, Tři zapomenutá sepulcralia ze sbírek Národního muzea v Praze (Filip ze Želetavy, Trojan Nigellus z Oskořína, Václav Vojtěch ze Šternberka)

Pro výstavní projekt „Smrt“ Národního muzea byl v roce 2015 proveden soupis a průzkum sepulkrálií a funerálií z 11. až 20. století ze sbírek oddělení starších českých dějin, čítající na 800 položek s různou vypovídací hodnotou: od bezcenných fragmentů, kuriozit a relikvií až po předměty umělecky či historicky unikátní. Vedle 43 náhrobků ze stálé expozice a dalších 60 náhrobků publikovaných Josefem Hejnicem lze najít dosud nepovšimnuté nápisové náhrobní desky, jejich zlomky, železné náhrobní kříže, pomníky a tři desítky destiček z rakví. K prezentaci byly vybrány tři příklady příslušníků různých společenských vrstev a z různých období (gotiky, renesance a baroka). Osudy desky kanovníka Filipa ze Želetavy odhalují svévolné praktiky mecenášů při zacházení s náhrobky v nových kaplích katedrály sv. Víta v Praze. Náhrobek latinského humanisty Trojana Nigella je dlouho hledanou jedinou památkou, zachráněnou z interiéru zbořené kaple Božího Těla na Karlově náměstí v Praze z období, kdy sloužila jako nekropole pedagogů pražské univerzity. Deska z nedochované rakve čelného mecenáše české barokní kultury hraběte Václava Vojtěcha ze Šternberka symboliku „Vanitas vanitatum“ dovršuje.

Anna Hamrlová, Renesanční epitaf Anny Magdaleny Vencelíkové z Malovic v Kamenici nad Lipou. Ojedinělé dílo na pomezí Českomoravské vysočiny

Mezi náhrobními kameny obklopujícími presbytář kostela Všech Svatých v Kamenici nad Lipou je uložen náhrobek Anny Magdaleny Vencelíkové z Malovic. Epitaf představuje jedinečnou ukázkou kvalitního renesančního sochařství zhotoveného v regionálním kontextu pro příslušnici starého českého rodu Malovců. Dědička a držitelka panství Anna Malovcová z Malovic se na počátku 17. století provdala za dobře zaopatřeného Zikmunda Matěje Vencelíka z Vrchovišť a několik let poté v mladém věku zemřela. Na odlišný přístup k dílu upozorňuje již výběr materiálu, slivenecký mramor umožňující jemné zpracování. Kámen načervenalé barvy vynáší jemný reliéf architektury se stojící postavou a text s datací úmrtí do roku 1615. Detailní zpracování dosahuje v daném období ve srovnání s okolní sepulkrální tvorbou vysoké kvality. Z hlediska materiálového lze v blízkém okolí najít několik náhrobků, které by mohly s kamenickým dílem souviset. Jemnost zpracování odpovídá italským sochařským mistrům, kteří v 16. století poměrně běžně působili v českém prostředí. Zhotovení erbů, vzoru polštáře pod hlavou či šatů umožňuje srovnání i s významnými díly české renesanční sochařské tvorby. Z významového hlediska je kromě symbolů vyhotovených na náhrobku samém důležitý soubor zádušních textů *Spis O Proměň-nách žalostivých žiwota wezdegssjho a o Radostech věčného* složený u příležitosti pohřbu Anny Magdaleny. Kodex umožňuje pochopení renesančního chápání smrti, zároveň však dokládá kulturní vyspělost zdejšího sídla a vzdělanost, které umožnily jeho sepsání. Přes značné poškození modelace je i dnes patrná kvalita díla reprezentující uměleckou i hospodářskou situaci Kamenice nad Lipou v druhém desetiletí 17. století. Náhrobek spolu s textem je ojedinělým příkladem myšlení dané doby a jeho vtělení do uměleckého díla na pomezí Českomoravské vrchoviny.

Matouš Jiráček, Grafická předloha trutnovského epitafu Kašpara Nusse

Epitaf Kašpara Nusse († 1606) a jeho manželky Kateřiny v kostele sv. Václava v Trutnově – Horním Starém Městě je dílem v kontextu renesančního sepulkrálního umění severovýchodních Čech ojedinělým. Nejen použitým materiálem (polychromované a zlacené dřevo), ikonografií centrálního výjevu (Proměnění Páně), ale i faktem, že známe předlohu tohoto výjevu, jíž je mědirytina Rafaela Sadelera z roku 1588, dvanáctý z osmnácti grafických listů zobrazujících život Ježíše Krista. Tyto aspekty příspěvek hodnotí v kontextu regionálním, typologickým i prosopografickým, neboť centrální epitaf doplňují i drobnější díla určená památce dětí Kašpara Nusse.

Jarmila Skružná, Vyobrazení mandragory lékařské. „Mandragora officinarum“ na náhrobku Alžběty Johanny Westonie v mezioborových souvislostech

Překvapivý nález vyobrazení mandragory lékařské na náhrobní desce Alžběty Johanny Westonie (†1612) v jižním křídle ambitu augustiniánského kláštera sv. Tomáše v Praze na Malé Straně vzbuzuje řadu otázek. Přestože rostlinné motivy nejsou na sepulkráliích výjimkou, v případě mandragory lékařské jde o jedinečné vyobrazení bez známých paralel. Co bylo důvodem výběru právě této staré kulturní rostliny, jejíž historie užívání jako léčivé a magické rostliny sahá přinejmenším do starověku? Jak byla mandragora lékařská vnímána v intelektuálním okruhu vzdělaných humanistů rudolfínské Prahy, do kterého mladá básnířka Alžběta Johanna Westonie, nevlastní dcera Edwarda Kelleyho, bezesporu patřila? Odkazuje rostlina k magickému užití a zájmu o alchymii, který výrazně ovlivňoval její rodinný život v mládí, nebo jde o symbol manželského svazku?

Milan Hlinomaz, K náhrobníku Perchty z Rožmberka

O době smrti a místě pohřbu paní Perchty Lichtenštejnské z Rožmberka se lze blíže, avšak velmi stručně dočíst v Heermannově Rožmberské kronice, ale i v Sedláčkově edici Perchtiných dopisů, na kterou je zde odkazováno. Klimesch rovněž odkazuje na málo známý a dostupný článek o paní Perchtě, ve kterém jsou její smrt i pohřeb opět stručně traktovány. V dosud nejmladší tematické monografii o paní Perchtě z roku 1985, kde jsou editovány pouze Perchtiny české dopisy s rodinnými příslušníky, autorka udává jako místo Perchtina skonu pouze den a rok úmrtí ve Vídni a místo pohřbu zcela ignoruje. Přitom právě volba místa posledního odpočinku osobnosti zemřelého může mnohé naznačit či sdělit. V našem případě je pozoruhodné, že oba manželé byli pohřbeni na jiných místech ve Vídni. Perchtin manžel Jan (Hanes či Hanuš) V. z Lichtenštejna, zvaný Divoký, zemřel tři roky před svou manželkou v roce 1473 a byl pohřben ve vídeňském kostele Maria am Gestade, nad kterým měl patronát rod Lichtenštejnů. Edice opisu náhrobního nápisu na náhrobníku Perchty Lichtenštejnské z Rožmberka, který byl zřejmě vytesán gotickou minuskulí (opis údaje pořízeného při soupisu náhrobků v klášteře po roce 1630), z roku 1774: *A(nn)o D(omini) 1476 am Pfingstag nach Marci Evangeli ist gest(orben) die Edel fr(au) fr(au) Bertha v(on) Rose(n)berg des Edlen Herrn Herrn Hanß von Liechtenstein v(on) Nicolspurg fr(au) Gemahel*. Podoba náhrobníku se však nedochovala. Lze mít za to, že se nevymykal dobovému typovému úzu a německý nápis byl pravděpodobně obvodový. Perchtin náhrobník přitom typově patřil pravděpodobně mezi náhrobníky nápisové a znakové.

Helena Balounová, Kurzbachovské náhrobky ve Stvolínkách

Cílem předkládané zprávy je informovat o existenci šlechtického pohřebiště ve Stvolínkách u České Lípy a jeho prosopografických souvislostech. Zámek ve Stvolínkách byl přestavěn v renesančním stylu v první polovině 15. století z původní tvrze a nahradil ve funkci panské rezidence špatně přístupný hrad Ronov. Obě lokality se nacházely v držení rodu Ilburků a následně jejich dědiců Kurzbachů (Kurcpachů) z Miliče a Trachenburku. Nedaleko zámku stojí rovněž převážně renesanční kostel Všech svatých, v němž se nacházelo pohřebiště majitelů, nyní navenek označené figurálními náhrobky zasazenými v severní venkovní zdi kněžiště. Chronologicky nejstarším z dochovaných náhrobků je figurální náhrobní deska Anežky hraběnky z Helfenštejna (†1550), vdovy po Vilémovi ml. z Ilburka. Ostatní náhrobky patří dalším členům její rodiny. Jde o jejího vnuka a dědice Hendrycha Kurcpacha (†1590), jeho manželku (pravděpodobně druhou manželku Evu z Vartemberka) a jeho dvacetisedmiletou dceru Annu Kurcpachovou, vdovu po Jindřichovi z Lobkovic na Peruci (†1576). Dále v sousední zdi je zasazen malý dětský náhrobek, připisovaný dítěti Jáchyma Malcána, jenž byl dědicem Hendrycha Kurcpacha z titulu manželství s jeho vnučkou Evou z Lobkovic.

Čtvrtek 20. 10.

Iva Steinová, Symbolika výzdoby židovského náhrobku. Její zdroje a předlohy

Příspěvek shrnuje dosavadní poznatky o ikonografické výzdobě židovských náhrobků v Čechách a na Moravě a charakterizuje její zdroje. Na konkrétních ukázkách sleduje typologii sepulkrální symboliky od konce 16. století do druhé poloviny 19. století, kdy se symbolická znamení na našem území přestávala ve větší míře používat a tradice výtvarných symbolů přetrvávala jen v produkci některých kamenických dílen. Jednotlivé symboly budou v příspěvku sledovány v chronologickém sledu, jak se na židovských hřbitovech postupně objevovaly a jak jsou i dochovány. V případě rozšířeného symbolu bude krátce představena jeho vývojová řada nebo typologické varianty. Dále se zaměřím na symboly všeobecně užívané v židovské společnosti a jejich regionální specifika. Motivy budou porovnány s možnými předlohami v ostatních druzích výtvarného umění, jakými jsou kupříkladu tisky, kresby či synagogální textilie. Východiskem se stane obrazový materiál shromážděný během několikaleťého průzkumu židovských hřbitovů na našem území s výjimkou Starého židovského hřbitova v Praze Josefově, který nebyl do výzkumu zahrnut.

Jaroslav Klenovský, Budovy na židovských hřbitovech v českých zemích

Téměř na každém z přibližně 350 židovských hřbitovů v České republice se nalézá provozní budova, zpravidla márnice, obřadní síň nebo hrobnický domek. Jejich stáří, vzhled, stav zachování a způsob využití jsou velmi rozličné. Cílem příspěvku je všechny jevy spojené se hřbitovními budovami analyzovat a popsat. Především jde o postupný vývoj formy od prosté malé kamenné márnice až k vysoce kultivovanému architektonickému projevu obřadní síně. Pozoruhodná je velká rozmanitost variant řešení provozních budov na židovských hřbitovech. Od 19. století jsou též známi autoři některých z obřadních síní. Zaujmu také nezvyklá koncepční řešení, například centrální stavby či urbanistické kompozice. Výjimečně bývají v márnících a obřadních síních zachovány předměty vnitřního vybavení (kamenné stoly tahary, katafalky, řečnické pulty či dřevěné lavice). V řadě opravených budov se dnes nalézají malé muzejní expozice o historii místní židovské obce.

Blanka Soukupová, Židovské hřbitovy ve 20. století – jejich likvidátoři a ochránci

Čeští a moravští Židé, kterým se podařilo přežít válečnou katastrofu, od sedmdesátých let nazývanou holocaust, byli po svém návratu domů šokováni stavem židovských památek, a zejména pak hřbitovů. Během tzv. Křišťálové noci (na území Říšské župy Sudety) nebo během protektorátu četné zničené (vandalsky zdemolované nebo vybombardované) hřbitovy symbolizovaly osud komunity. Přestože restituce finančně prodělečných hřbitovů probíhala po druhé světové válce relativně hladce, prudký úbytek členstva obcí a faktický zánik pohřebních bratrstev trističí válečný stav hřbitovů ještě prohloubily. Ani po únorovém převratu neustaly útoky poválečné nekultivované mládeže, ani vytěžování hřbitovů na stavby. Stížnosti židovské menšiny nenacházely u dobových ministerstev adekvátní pochopení. Rekonstruovat část hřbitovů se tak podařilo zejména zásluhou obětavé práce přeživších, kteří začali využívat svá pohřebiště i jako místa piety (vzpomínky za zavražděné, zhmotněné do památníků). Většina hřbitovů však nadále chátrala. Po únorovém převratu však začalo docházet také k vyvlastnění hřbitovů z důvodu tzv. veřejného zájmu (stavba obytných domů, komunikace, parková úprava). Skutečnou tragédií přinesl rok 1955 (nařízení Ministerstva zdravotnictví o pohřebnictví), kdy bylo obcím nařízeno, aby převedly své hřbitovy do správy místních národních výborů. Zásluhou menšinového úsilí byly židovské hřbitovy nakonec z nařízení vyjmuty. Krátkodobou nadějí na zlepšení přinesla „zlatá šedesátá“ léta. Zásluhou židovských organizací a kultivovaných památkářů se dařilo prosazovat pohled na hřbitovy jako na nedílnou součást české krajiny, historicky i esteticky mimořádně hodnotnou. V této době prošel rozsáhlými úpravami i terezínský hřbitov. „Normalizace“ však všechny nadějně trendy znovu zvrátila. Mnohé hřbitovy byly zrušeny, přičemž nebyla respektována pravidla piety. Na devastaci se podílela i část „normalizované“ židovské reprezentace. Zrušené hřbitovy byly nahrazovány tzv. lapidáriem (pamětním kamenem, kolem něhož byly postaveny nejvýznamnější náhrobky). Devastaci přerušila až sametová revoluce v roce 1989.

Daniel Soukup, „Místo odpočinku mých předků zpusťovali...“. K sekundárnímu užití židovských náhrobků ve středověké Olomouci

Příspěvek se zaměří na osudy olomoucké židovské komunity v polovině 15. století, na otazníky ohledně zániku místního židovského hřbitova po vypovězení Židů z města roku 1454, na fragmenty hebrejských náhrobků a kontext jejich sekundárního použití během stavby observantského konventu Neposkvrněného početí Panny Marie v letech 1453–1468.

Daniel Polakovič, Středověké hebrejské nápisy v českých zemích

V minulosti proběhly přípravné práce na zmapování současného stavu Starého židovského hřbitova v Praze, jehož výsledkem byl katalog nejstarších náhrobků. Rovněž byl učiněn pokus o kompletní inventarizaci středověkých hebrejských náhrobních nápisů na Moravě a byla vydána souborná edice chebských hebrejských nápisů. V nedávné době proběhla dále kompletní revize nejstaršího hebrejského epigrafického materiálu uloženého v muzejních depozitářích a během záchranných archeologických výzkumů v Brně, Olomouci a Praze byly nalezeny četné neznámé hebrejské epigrafické památky. Cílem příspěvku je shrnutí současného stavu výzkumu středověkých hebrejských nápisů v České republice včetně jejich specifik v rámci střeoevropského kontextu, přičemž důležitá bude i prezentace vybraných nápisů sepulkrálního synagogálního a votivního charakteru.

Josef Unger, Židovský pohřební ritus v archeologických pramenech

Židovský pohřební ritus má svá specifika. Pohřbívání do samostatných hrobů, které nesmějí být porušeny nebo zničeny, souvisí s vírou ve vzkříšení mrtvých a Poslední soud. V Palestině byly oblíbené hrobky vytesané do skály s lavicemi, na kterých tlela mrtvá těla. Po jejich zetlení bývaly kosti někdy uloženy do kamenné schránky (ossuaria), jejíž délka zpravidla odpovídala délce stehenní kosti. Občas byly tyto schránky označeny jménem zesnulého. Židovské katakomby a hypogea jsou známy nejen z Říma, ale i ze severní Afriky a Izraele. Zvláštností židovských katakomb jsou takzvané kokhim, to je hroby zapuštěné kolmo do stěny – a to tak, že zčásti jsou nad zemí a zčásti pod zemí. Na vnitřní straně se nachází schodek umožňující pohřbení dvou těl do jednoho hrobu. Konec pohřbívání v židovských katakombách spadá do konce 4. nebo do počátku 5. století. Dále Židé pohřbívali na nadzemních pohřebištích. Aškenázští Židé označovali svoje hroby stélou postavenou u hlavy zesnulého, kdežto Sefardové kamennou deskou položenou na hrob. Židovské hřbitovy ležely většinou mimo sídliště a měly být od něj vzdáleny minimálně 50 loket, ale z tohoto pravidla jsou výjimky – například Heilbronn (Německo), kde se židovský hřbitov nacházel přímo v uzavřeném židovském městě. Některé židovské hřbitovy byly zkoumány i archeologicky (Barcelona, York, Ennezat v Clermont-Ferrand, Brno, Prostějov). Z Polska je známá celá řada archeologicky prozkoumaných židovských hrobů i částí hřbitovů. Projevuje se zde zvyk zakrývat oči i ústa zemřelého a vkládat do hrobu visací zámky. Archeologický výzkum židovského hřbitova v Praze, existujícího mezi léty 1254–1478, proběhl za zvláštního zájmu veřejnosti. V archeologických nálezech by se mohly projevit i některé další prvky židovského pohřebního ritu: uložení krve či amputovaného údu do nádoby v hrobu, svázání palců u nohou či speciální oděv.

Eva Janáčková, Krása a všednost. Starý židovský hřbitov v Libni

Starý židovský hřbitov v Libni byl založen v 16. století, první zdokumentované náhrobky pocházejí až ze 17. století. Z hygienických důvodů byl hřbitov uzavřen v roce 1892, kdy se začalo pohřbívát na novém židovském hřbitově v Davídkově ulici. Z průzkumu provedeného v roce 1940, který zaznamenal ještě víc než 600 existujících náhrobků, plyne, že se zde ve výjimečných případech pohřbívalo ještě v roce 1895. Zmíněný výzkum i bohatá fotografická dokumentace zachytily tradiční ikonografickou výzdobu náhrobků. Vedle geometrických a florálních ornamentů se zde objevoval známý motiv lvů, kohenských rukou i levitské nádoby. Starý židovský hřbitov v Libni byl několikrát zmenšen: poprvé před rokem 1875, kdy byla na jeho jižním cípu postavena budova železničního nádraží Dolní Libeň, podruhé během výstavby Libeňského mostu v roce 1928. V rámci akce Za Prahu krásnější byl pak hřbitov v roce 1965 zasypán kamením a zavezen zeminou. Od devadesátých let 20. století probíhá diskuse, zda se má hřbitov obnovit, případně za jakých podmínek.

Lucie B. Petrusová, Židovský hřbitov v Dřevíkově: Vývoj židovského náhrobku v 18.–20. století na venkovském hřbitově ve východních Čechách

Příspěvek přináší rámcovou historii židovského osídlení v Dřevíkově a okolí, stručný historicko-stavební vývoj hřbitova a především pak výsledky dokumentace hřbitova, která eviduje 216 náhrobků z období mezi lety 1758–1940. Dokumentace také analyzuje vliv společenských, náboženských a kulturních změn v Čechách, které pro židovské obyvatelstvo znamenala doba konce 18. až první poloviny 20. století, na vývoj židovského náhrobku. Během tohoto období prošel židovský náhrobek proměnou z hlediska tvaru, materiálu, výzdoby, uspořádání a obsahu náhrobního nápisu a postupného výskytu německé a české poezie na náhrobcích. Příspěvek také poukazuje na některé specifické skupiny náhrobků – například dětské náhrobky, dvojnáhrobky, náhrobky uprchlíků z Haliče a Bukoviny z první třetiny 20. století.

Ruth J. Weiniger, Hroby dětí a svobodných na židovských hřbitovech

Asimilace 19. století, spojená se snahou přiblížit vzhled židovských hrobů reprezentativním hrobkám ústředních hřbitovů, proměnila i podoby hrobů dětí a mladých svobodných osob. Je to zejména vytrácení se dětských oddělení, k nimž na některých hřbitovech docházelo, a pohřbívání dětí do rodinných hrobek. V některých případech, kdy bylo dítě prvním pohřbeným, stala se právě připomínka jeho smrti nejvýraznějším prvkem celého hrobu. Na takových hrobech lze najít výrazné odchylky od židovských zvyklostí (například portrétní socha v podobě anděla na židovském hřbitově v Olomouci), ale i originální nefigurální výtvarné projevy (například reliéfní krajinky s košíčkem květin na Novém židovském hřbitově v Praze). Paralelně se však i na velkých hřbitovech obvykle vyskytují dětská oddělení, na nichž se společně nacházejí anonymní hroby vedle hrobů s podobenkami či dokonce porcelánovými andílky (jedinečným příkladem je liberecký hřbitov). Tento stav trval přibližně do druhé světové války, kdy v důsledku zničení židovských komunit zmizela i bohatá pestrost hřbitovní architektury a zesnulí byli pohřbíváni do minimalizovaných hrobů, a to včetně dětí a mladých svobodných. Společně s redukcí hebrejských nápisů, která začala již koncem 19. století, se tak na přelomu 20. a 21. století fakticky nesetkáváme s hebrejskými nápisy zmiňujícími rodinný stav mladých lidí (například *betulat jisrael* – „panna izraelská“ na hrobech neprovdaných dívek). To souvisí i s širšími změnami v české společnosti, pro kterou již rozlišení „svobodný x ženatý“, respektive „svobodná (eventuálně panna) x vdaná“ není již určující a tím ztrácí vliv na podobu pohřbu i hrobu.

Arno Pařík, Proměna typů a výzdoby židovských náhrobků na Starém židovském hřbitovu v Praze na přelomu 16. a 17. století

Zatímco od počátku 15. století byl na Starém židovském hřbitovu užíván jednoduchý obdélný náhrobní kámen z pískovce s do hloubky rytým písmem, po roce 1580 se začíná projevat snaha o bohatší členění náhrobků a užívání renesančních výzdobných prvků. Současně se namísto tmavého pískovce začalo na Starém židovském hřbitově užívat sliveneckého mramoru, který zde zanedlouho zcela převládl. S novým materiálem souviselo také uplatnění reliéfního písma. Na počátku 17. století se ve výzdobě náhrobních kamenů vyvinul celý systém architektonického členění náhrobních stél rámovaných pilastry nebo polosloupky, s nápisovými kartušemi a volutovými štíty, jehož vývoj můžeme sledovat v rozmanitých variantách téměř až do konce 18. století. V době kolem roku 1600 došlo na Starém židovském hřbitově ještě k jedné významné inovaci – vzniku zcela nového typu horizontálního náhrobku ve formě čtyřstěnné tumby se dvěma vysokými čely (hebrejsky *ohel* – stánek), budovanými nad hroby nejvýznamnějších rabínů, které poskytovaly větší prostor pro umístění obsáhlých epitařů, oslavujících učenost, dobrý život a skutky zemřelého.

Poster: Martin Klapetek, Hroby na muslimských odděleních komunálních hřbitovů v Německu

Výzkum zmapoval náhrobky s ohledem na formu, materiál, rozměry, květinovou výzdobu a sekundární doplňky. Prokázala se komplikovanost vzájemných vlivů předem vyslovených přání zemřelého, představ pozůstalých vyrůstajících z kulturního pozadí a normativního přístupu muslimských organizací. Se zvyšujícím se počtem seniorů v první generaci muslimů a s ohledem na dopady migrace lze předpokládat rostoucí podíl pohřbů v Německu. Normativní podoby islámských pohřbů se budou měnit díky adaptaci na prostředí diaspory. V něm se konfrontují nejen mezi sebou navzájem, ale také reagují na funerální zvyky okolní německé společnosti. Týká se to i aplikace islámského pohřebního ritu v nemuslimském prostředí na úrovni řadového hrobu či hrobky. Návrh náhrobku je vnímán jako prostředek pro vyjádření kombinace motivů, se kterými se rodina identifikuje (národní, etnická, náboženská, kulturní a světonázorová příslušnost). Základní charakteristikou hrobů je pestrost nabízených variant pevných částí i obnovované výzdoby.

Pátek 21. 10.

Jakub Děd, Databáze Historické hřbitovy

Tato databáze není vědeckým projektem, který by měl jakékoliv ambice definovat pojmy, výklady či dávat rady a doporučení. Cílem databáze je pouze shromáždit informace a fotografie ke hřbitovům, zejména k těm, kde odpovědnost správců při jejich záchraně nebo údržbě není příliš velká, a dále ke hřbitovům, kterým hrozí zánik nebo již historicky zanikly. Vytvoření databáze doplňuje aktivity spolku Omnium z. s., které v rámci cyklu Otisky kamenné historie Omnium realizuje již od roku 2013. Cílem těchto aktivit je podporovat činnost spolků, obcí a měst při záchraně hřbitovů, u kterých akutně hrozí likvidace. Z velké části je hlavní příčinou špatného stavu hřbitovů nejasné nebo již ani neexistujícího majetkové právo ke starým náhrobkům a hrobovým místům nebo úplný zánik původních sídel, zejména v oblastech bývalých Sudet. Odkaz na databázi: www.cimiterium.cz

Achab Haidler, Kešet je oblouk. Oblouky spojují

Cílem příspěvku je představit databázi Kešet, která se zaměřuje na židovské hřbitovy ve střední Evropě. Odkaz na databázi: <http://chewra.com/keshetnew/kweb/kategorie.aspx?kid=2>

Lukáš Svoboda, Dokumentace židovských hřbitovů v Karlovarském kraji

Muzeum Karlovy Vary se od roku 2006 zabývá dokumentací židovských hřbitovů v Karlovarském kraji. Z původních třiaadvaceti nekropolí se do současnosti zachovalo jen dvanáct s náhrobky a obvodovou zdí či ohradními sloupky. Sedm hřbitovů je v pobořeném a neúplném stavu a čtyři jsou zcela zničeny. Muzeum Karlovy Vary provedlo dokumentaci pěti hřbitovů, přičemž dokumentace jednoho hřbitova je prozatím nedokončená. Dokumentace židovských hřbitovů je vždy rozdělena do několika etap. Každý hřbitov, na kterém se provádí dokumentace, je zaměřen. Všechny náhrobky jsou zaneseny do plánu hřbitova a měří se jejich parametry. Hřbitov a náhrobky jsou několikrát fotograficky zdokumentovány. Provádí se opis dochovaných nápisů, ty se následně překládají do českého jazyka. Údaje získané z náhrobního textu, jako je jméno pohřbeného a datace skonu či pohřbu, se poté srovnávají s informacemi získanými v odborné literatuře a archivních záznamech. Výsledky této práce jsou součástí dokumentace a mohou posloužit jako další pramen k historii židovského osídlení v Karlovarském kraji nebo jako zdroj k soukromému genealogickému bádání.

Milan Svoboda, Hřbitovy Frýdlantska – komplexní dokumentace a její problémy

Cílem příspěvku je přiblížit projekt komplexní dokumentace veřejných pohřebišť (včetně zrušených) na Frýdlantsku a poukázat na problémy spojené s terénním i archivním bádáním v dané oblasti. Dokumentace se týká více než dvaceti obcí a měst a podílí se na ní studenti Technické univerzity v Liberci. Výsledkem projektu se stane elektronická databáze pohřebišť a jednotlivých hrobových míst v bývalém okrese Frýdlant v současném Libereckém kraji. Pro Frýdlantsko dosud neexistují výsledky bádání v oblasti sepulkrální kultury, pouze pro region Liberec a Jablonec nad Nisou byly nedávno vytvořeny omezené selektivní studie. Na konferenci budou představeny zejména výsledky průzkumu dvou specifických hřbitovů v lokalitě Višňová a Srbská.

Vojtěch Kessler – Josef Šrámek, „Kdybychom na ty padlé zapomněli, je to, jako by zemřeli podruhé.“ Sepulkrální památky na královéhradeckém bojišti

Areál někdejšího bojiště z roku 1866 u Hradce Králové je dnes v celoevropském kontextu unikátní památkovou zónou, a to jak po stránce geografického rozsahu, kontinuitou tradic, tak zejména počtem sepulkrálních památek. S trochou nadsázky by se dalo hovořit o hřbitovním komplexu čítajícím přes 500 pomníků, v mnoha případech s vysokou uměleckou hodnotou. Ty začaly být na Chlumu a v jeho okolí budovány záhy po skončení bojů, přičemž pietní označování hrobů zintenzívnělo po návštěvě císaře Františka Josefa I. na Královéhradecku na podzim roku 1866. A právě onen vysoký počet pomníků a také časové období, během něhož vznikaly (nový pomník, byt' nikoli nad hromadným hrobem, přibyl na bojiště i letos), představují ideální materiál pro studium instrumentalizace pomníků pro recepci interdisciplinárního konglomerátu představující komemoraci, pietu a umělecké zhodnocení.